

Identifying and Analyzing the Drivers of Rural Tourism Development (Case Study: Urmia City)

Mozhgan Ghalami Cheraghtapeh*

M.A in Geography and Tourism Planning, University of Tehran, mozhganghalami@ut.ac.ir

Alireza Darban Astaneh

Associate professor in Geography and Rural Planning, University of Tehran, astaneali@ut.ac.ir

Mohammad Amin Khorasani

Assistant professor in in Geography and Rural Planning, University of Tehran,
khorasani_ma@ut.ac.ir

Abstract

Purpose: The purpose of this study is to identify the drivers that will affect the sustainable development of rural tourism in Urmia city in the future.

Method: In this regard, the research method is descriptive-analytical with a heuristic approach to futures research. For this purpose and first of all, the drivers were identified using the Delphi technique through the presence of 20 specialists and experts who were purposefully selected; and then, using Mick Mac software, the relationships and how they work and their effectiveness were identified.

Findings: From 42 factors, 36 factors were considered in the end, which according to the high impact score and direct impact, finally 12 factors (income from tourism, competitiveness, employment in tourism, investment in Tourism, diversity of tourism opportunities, awareness of local community and tourists, sense of tourist confidence, increasing the culture of tourism, land use change due to tourism, tourism spaces, infrastructure, welfare services) as the output of Mick Mac in the future development of sustainable rural tourism of Urmia are influential.

Conclusion: As a result, it is hoped that by recognizing the capabilities and limitations, planning for tourism in the villages of Urmia will take a better course.

Keywords: Sustainable Development, Tourism, The drivers, Urmia City.

Cite this article: Ghalami Cheraghtapeh, Darban Astaneh & Khorasani (2022), Identifying and Analyzing the Drivers of Rural Tourism Development (Case Study: Urmia City), Semiannual Journal of Iran Futures Studies, Research Article, Vol.6, NO.2, Fall & Winter 2022, 221-244.

DOI: 10.30479/jfs.2022.15806.1307

Received on 1 July, 2021 **Accepted on** 16 November, 2021

Copyright© 2022, The Author(s).

Publisher: Imam Khomeini International University

Corresponding Author: Mozhgan Ghalami Cheraghtapeh

E-mail: mozhganghalami@ut.ac.ir

شناسایی و تحلیل پیشران‌های توسعه گردشگری روستایی (مورد مطالعه: شهرستان ارومیه)

مژگان قلمی چراغتیپه*

کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، mozhganhalami@ut.ac.ir

علیرضا دربان آستانه

استادیار دانشگاه تهران، astaneali@ut.ac.ir

محمدامین خراسانی

استادیار دانشگاه تهران، khorasani_ma@ut.ac.ir

چکیده

هدف: هدف از پژوهش حاضر، شناسایی پیشران‌هایی است که در آینده بر توسعه پایدار گردشگری روستایی منطقه شهرستان ارومیه اثرگذار خواهند بود.

روش: در این راستا، روش پژوهش توصیفی - تحلیلی و با رویکرد اکتشافی آینده‌پژوهی صورت پذیرفته است. بدین منظور، برای دستیابی به یافته‌های تحقیق مورد نظر، ابتدا با بهره‌گیری از تکنیک دلفی و با حضور ۲۰ نفر از متخصصان و کارشناسان که به صورت هدفمند انتخاب شدند، پیشران‌ها شناسایی و سپس با بهره‌گیری از نرم‌افزار میک مک، روابط و نحوه اثرگذاری و اثربخشی آن‌ها شناسایی شد.

یافته‌ها: همچنین از ۴۲ عامل بدست آمده، در آخر ۳۶ عامل در نظر گرفته شد که با توجه به امتیاز بالای تأثیرگذار و تأثیرپذیری مستقیم، در نهایت ۱۲ عامل (میزان درآمد از گردشگری، رقابت‌پذیری، میزان اشتغال در بخش گردشگری، میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری، تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران، آگاهی جامعه محلی و گردشگران، حس اعتماد گردشگر، افزایش فرهنگ گردشگرپذیری، تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری، فضاهای گردشگری، تأسیسات زیربنایی، خدمات رفاهی) به‌عنوان خروجی میک مک در آینده توسعه گردشگری پایدار روستاهای شهرستان ارومیه تأثیرگذار هستند.

نتیجه‌گیری: در نتیجه، امید است با شناخت توانمندی‌ها و محدودیت‌ها، برنامه‌ریزی برای گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه روند بهتری به خود می‌گیرد.

واژگان کلیدی: توسعه پایدار، گردشگری، پیشران، شهرستان ارومیه.

* استناد: قلمی چراغتیپه، دربان آستانه و خراسانی (۱۴۰۰)، شناسایی و تحلیل پیشران‌های توسعه گردشگری روستایی (مورد مطالعه:

شهرستان ارومیه)، دو فصلنامه علمی آینده پژوهی ایران، مقاله پژوهشی، دوره ۶، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، ۲۲۱-۲۴۴.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۴/۱۰ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۸/۲۵

ناشر: دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)

مقدمه

گردشگری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل رشد اشتغال و توسعه اقتصادی محسوب می‌شود (Gohary -El , 2016:125) و می‌تواند در توسعه منابع انسانی و توانمندسازی مردم محلی، رشد و تنوع‌بخشی اقتصادی، حل معضل بیکاری و خلق فرصت‌های شغلی (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵)، کاهش مهاجرت‌های روستائیان به شهرها، بهبود زیرساخت‌ها، جمعیت‌پذیری روستاها و غیره تأثیرگذار باشد (خسروجردی و نوری‌پور، ۱۳۹۵: ۱۵۴). امروزه بیشتر کشورهای پیشرو در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری، سیاست‌ها و راهبردهای تعاملی و برنامه گردشگری در زمینه‌های مختلف را به‌عنوان محور اصلی مد نظر قرار داده‌اند (رحمانی فضلی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۸).

عدم قطعیت‌ها و ظهور رویدادهای ناپیوسته، پیش‌بینی‌ها را بهم می‌زند و آسیب‌پذیری سیستم‌های اقتصادی و اجتماعی را افزایش می‌دهد. بر اساس همین ضعف که به دلیل شرایط پیچیده، تغییرات امروزی و در هم تنیدگی عوامل اثرگذار بر سیستم‌های اقتصادی - اجتماعی، در سطوح مختلف محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی وجود دارد. پایدار نگه داشتن فعالیت‌هایی همانند گردشگری به‌عنوان یک سیستم کاملاً پیچیده، نیازمند روشی نو و جدید در عرصه برنامه‌ریزی و فاصله گرفتن از روش‌های سنتی مبتنی بر پیش‌بینی است تا توانایی درک و انطباق با این پیچیدگی‌ها، عدم قطعیت‌ها و روندهای بلندمدت اثرگذار فراهم آید (تقیلو و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۴).

در ایران، اهمیت توجه به آینده در توسعه صنعت گردشگری در عرصه‌های کلان سیاست‌گذاری، به درستی شناخته شده و اقداماتی نظیر تدوین چشم‌انداز بیست ساله کشور در حوزه گردشگری و رسیدن به ۲۰ میلیون گردشگر تا سال ۱۴۰۴، نشانگر اهمیت دادن به این امر در حیطه کلان سیاست‌گذاری است (نجفی پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۸). در این بین، روستاهای شهرستان ارومیه در استان آذربایجان غربی که همواره به‌عنوان یکی از قطب‌های گردشگری روستایی در کشور مطرح بوده است، هرچند شاهد توسعه نسبی گردشگری بوده و به‌عنوان مقصدی برای گردشگران از سطح محلی تا سطح بین‌المللی شناخته می‌شود، اما با شناخت عوامل کلیدی و اثرگذار بر توسعه گردشگری؛ یعنی توانمندی‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای کنونی حاکم بر این روستاها، می‌توان با کنترل یا تقویت آن‌ها، آینده‌ای مطلوب را که اصل اساسی در مطالعات آینده‌پژوهی است، خلق نمود.

شهرستان ارومیه به دلیل داشتن شرایط آب و هوایی، تاریخ و تمدن کهن، آثار باستانی، مناظر بدیع و چشم‌اندازهای طبیعی هنر معماری، صنایع دستی و سایر امتیازات فرهنگی و در صدر آن‌ها دریاچه ارومیه و پارک ملی آن و همچنین موقعیت خاص جغرافیایی در کشور، دارای جایگاه ویژه است که می‌تواند آن را تبدیل به قطب بزرگ صنعت گردشگری در ایران نماید؛ به

نحوی که در میان مدت و بلندمدت، درآمدهای حاصل از آن، به‌عنوان وزنه‌ای مؤثر در صحنه اقتصاد استان مطرح گردد.

بیان مسأله

با توجه به پتانسیل‌های بالای سرزمینی در این شهرستان، شاهد آن می‌توان بود که این منطقه از توسعه‌یافتگی مناسب برخوردار نمی‌باشد. آگاهی از علل این توقف و عقب ماندگی، هر محققى را بر آن می‌دارد تا با نگاه کارشناسی به شناخت عوامل کلیدی مؤثر برای رشد و اعتلای توسعه منطقه‌ای در این گستره جغرافیایی منحصر به فرد بپردازد. آنچه که در فرایند برنامه‌ریزی گردشگری به‌طور قابل ملاحظه‌ای در نظر گرفته می‌شود، قابلیت تطبیق مقصد با روندهای جدید، بازارهای در حال تغییر و محیط رقابتی بازار است و باید توجه داشت که حضور عاملان در روند تحولات آینده، کاهش تهدیدات و افزایش فرصت‌ها و گزینه‌ها، نیازمند رویکردی آینده‌پژوهانه است که امکان کنشگری در رخدادهای آینده را فراهم می‌سازد. پژوهش حاضر که سعی در شناخت عوامل کلیدی و پیشران‌های توسعه در زمینه گردشگری دارد، در جهت آینده‌نگاری صنعت گردشگری در شهرستان ارومیه می‌باشد.

بر اساس سالنامه آماری شهرستان ارومیه ۱۳۹۶، این شهرستان دارای ۷۲۷ آبادی می‌باشد که ۶۴۴ آبادی آن دارای سکنه است و نیز طبق سالنامه آماری سال ۱۳۹۷، از بیست شهر بازدید شده کشور، به ترتیب تعداد سفر انجام شده بر حسب نوع سفر، تعداد نفر و شب اقامت - بهار ۱۳۹۷، ارومیه با تعداد ۱۵۲۸۹۸۶، شانزدهمین جایگاه را دارا بوده است.

در بین روستاهای این شهرستان، ۱۱ روستا به‌عنوان روستاهای گردشگری در شهرستان ارومیه شناخته شده‌اند. طبق سرشماری سال ۹۵، جمعیت شهرستان ۱، ۰۴۰، ۵۶۵ نفر می‌باشد (سایت مرکز آمار ایران، ۱۳۹۹) که در واقع، بیش از ۲۹ درصد از کل جمعیت استان را شامل می‌شود و پرجمعیت‌ترین شهرستان استان آذربایجان غربی می‌باشد (طرح جامع شهر ارومیه، ۱۳۹۳، ۳-۴). روستاهای شهرستان ارومیه با وجود داشتن قابلیت‌های مناسب گردشگری، جایگاه مناسبی از نظر جذب تعداد گردشگر و درآمد ارزی در کشور را ندارند؛ لذا رسیدن ارومیه به جایگاه مناسب در گردشگری، نیازمند توجه همه بخش‌های دولتی و خصوصی مرتبط با این صنعت است.

عواملی مانند خشک شدن دریاچه ارومیه، وجود جاذبه‌های گردشگری متنوع در برخی از روستاها، ضرورت همگام ساختن روستاها با مقتضیات توسعه و برنامه‌ریزی بر اساس واقعیات آینده را اجتناب‌ناپذیر کرده است. بنا بر اهمیت موضوع آینده‌پژوهی در گردشگری، پژوهش حاضر در پی یافتن پاسخ علمی به این سؤال که اصلی‌ترین پیشران‌های محلی برای توسعه روستاهای شهرستان ارومیه چیست، صورت پذیرفته است.

ادبیات پژوهش

آینده‌پژوهی

آینده‌پژوهی، مطالعاتی است فرارشته‌ای که توجه بسیاری از محققان و نوآوران حوزه علوم اجتماعی را به خود جلب کرده است و همچنین می‌تواند تمام علوم را تحت تأثیر قرار دهد. قلمرو موضوعی آینده‌پژوهی، در برگیرنده تمامی بخش‌های فرهنگ، اقتصاد، سیاست، تکنولوژی و هنر می‌باشد و با توجه به تغییرات پیش رو، موضوعات آن رو به افزایش است. با تدوین سناریوهای مختلف، آینده‌های احتمالی مشخص می‌شود و استراتژی‌هایی برای بهره‌برداری بهتر از آن تدوین خواهد شد. همچنین می‌توان فعالانه‌تر عمل کرد و دست به خلق آینده زد. این عمل متهورانه، تنها می‌تواند از طریق رویکرد آینده‌سازی صورت گیرد.

آینده‌پژوهی، معادل لغت لاتین «Futures Studies» است. از کلمه جمع Futures به این دلیل استفاده شده است که با بهره‌گیری از طیف وسیعی از متدولوژی‌ها و بجای تصور «فقط یک آینده»، به گمانه‌زنی‌های سیستماتیک و خردورزانه در مورد نه فقط «یک آینده» بلکه «چندین آینده متصور»، مبادرت می‌شود (اسلاتر، ۱۳۸۶: ۲۲؛ ناصرآبادی، ۱۳۷۹: ۲). به همین دلیل، آینده‌پژوهی فقط پژوهش درباره آینده نیست، بلکه درعین حال، شناسایی منابع و توانایی‌های انسان برای ساختن آینده‌های بهتر است. در یک کلام، آینده‌پژوهی مجموعه‌ای از دانش، برنامه-ریزی و مدیریت آینده است. آینده‌ای که یکسو خطی نیست، بلکه با انتخاب آگاهانه و اقدامات اندیشیده انسانی سر و کار دارد. درباره محتوای آینده‌پژوهی، تعاریف و تفاسیر زیادی ارائه شده است که در این قسمت، به مهم‌ترین این تعاریف که از جامعیت و گویایی بیشتری برخوردارند، اشاره می‌شود:

جدول ۱: تعاریف و تفاسیر مختلف آینده‌پژوهی از دیدگاه صاحب‌نظران

صاحب‌نظر	سال	تعاریف
لاوریدج ^۱	۲۰۰۹	اینده‌پژوهی، توصیف مجموعه‌ای از رهیافت‌ها برای بهبود شیوه‌های تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی؛ شامل تحلیل عوامل کلیدی مؤثر بر تغییرات، جهت توسعه چشم‌انداز استراتژیک و پیش‌بینی هوشمند است.
میشل گوده ^۲	۲۰۰۶	اینده‌پژوهی عبارت است از: شناخت آینده‌های ممکن و انتخاب میان آن‌ها به منظور هدایت و جهت‌دهی به اقدامات کنونی.
واندل بل ^۳	۱۹۹۶	اینده‌پژوهی عبارت است از کشف یا ابداع، واری، ارزیابی و پیشنهاد آینده‌هایی که می‌تواند واقع شود (آینده‌های ممکن)، یا احتمال وقوع آن‌ها وجود دارد (آینده‌های محتمل) و یا می‌باید واقع شوند (آینده‌های مطلوب).
مارتین ^۴	۱۹۹۵	اینده‌پژوهی، فرایندی نظام‌مند، با نگاه به آینده بلندمدت در زمینه‌های علمی، فناوری، اقتصادی و اجتماعی است که هدف آن تعیین حوزه‌های پژوهش راهبردی و پیدایش فن‌آوری‌های نوظهور با بیشترین فواید اجتماعی و اقتصادی است.

1. Loveridge Denis
2. Michel Godet
3. Wendell Bell
4. Martin

لوک جورجیو ^۱	۱۹۹۶	آینده‌پژوهی، ابزاری سیستماتیک برای ارزیابی آن دسته از توسعه‌های علمی و تکنولوژیکی است که می‌توانند تأثیرات بسیار شدیدی بر رقابت صنعتی، خلق ثروت و کیفیت زندگی داشته باشند.
هورتون ^۲	۱۹۹۹	آینده‌پژوهی، فرآیند توسعه گسترده‌ای از دیدگاه‌ها در مورد راه‌های امکان‌پذیر برای توسعه آینده است که ایجاد درک کافی در خصوص این دیدگاه‌ها، منجر به تصمیم‌گیری‌هایی می‌شود که بهترین فردی ممکن را خلق می‌کند.
گویگان ^۳	۲۰۰۰	آینده‌پژوهی، فرایندی سیستماتیک، مشارکتی و گردآورنده ادراکات آینده است که چشم‌اندازی میان‌مدت تا بلندمدت را با هدف اتخاذ تصمیمات روزآمد و بسیج اقدامات مشترک بنا می‌سازد.
ویستر ^۴	۲۰۰۴	آینده‌پژوهی، فرآیند سازمان‌دهی شده و هدفمندی است که انتظارات بازیگران مختلف در مورد تکنولوژی را با هم جمع کرده و چشم‌اندازهای استراتژیک، در مورد آینده را تدوین می‌کند تا حامی و مصداق توسعه اقتصادی و اجتماعی گسترده گردد.

با توجه به تعاریف ارائه شده، ذکر نکات زیر در مورد آینده‌پژوهی حائز اهمیت است (UNIDO, 2005): تأکید بر نظام‌مند بودن و جنبه فرآیندی، تأکید بر آینده بلندمدت، تأکید بر ایجاد مشارکت بین ذینفعان در یک فرایند شبکه‌ای، گردآوری دیدگاه‌ها و ساخت چشم‌انداز؛ تأکید بر تعادل میان «فشار علم و فناوری» با «کشش تقاضا».

پیشران

در متون آینده‌اندیشی، پیشران به نیروهای عمده شکل‌دهنده آینده جهان اشاره دارد. بدیهی است که پیشران‌ها به صورت غیرمستقیم، بر حوزه‌های مختلف تأثیرگذارند. به عبارت دیگر، مؤلفه‌ها یا عوامل اصلی؛ متشکل از چند روند هستند که باعث ایجاد تغییر در یک حوزه مورد مطالعه می‌شوند (دراکر، ۱۹۹۹/۱۳۸۳).

شناسایی پیشران‌ها و روندهای آینده، دغدغه اغلب دولت‌ها و مراکز تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری راهبردی محسوب می‌شود. نتایج مطالعات درباره پیشران‌ها و روندهای کلان و گستره تأثیر و تأثرات این روندها، به نوعی است که در اکثر موارد، مسائل و موضوعات مشترکی را در زندگی بشر شامل می‌شوند.

پیشران‌ها مجموعه‌ای از نیروهای شکل‌دهنده آینده‌اند که به صورت جهانی یا محلی بر انواع مختلف آن تأثیر می‌گذارند.

جایگاه جوامع روستایی در توسعه همه‌جانبه کشور، بر کسی پوشیده نیست. با وجود اهمیت توسعه روستایی، امروزه شناسایی و استفاده از توانمندی‌ها و پتانسیل‌های محلی در کنار یافتن راهکارهای عملی ارفع موانع توسعه، یکی از راهکارهای عملی و تجربه شده موفق برای توسعه روستایی محسوب می‌شود. از این رو، ضرورت شناسایی پیشران‌های محلی مؤثر بر توسعه روستایی و برنامه‌ریزی آگاهانه مبتنی بر آن‌ها می‌تواند راهگشای توسعه روستاها باشد.

1. Luke Georghiou
2. Horton
3. Gavigan
4. Webster

به اعتقاد صاحب‌نظران و همچنین بررسی تجارب موفق کشورهای توسعه‌یافته، کلید موفقیت توسعه روستایی در تعیین اولویت‌های توسعه روستایی، جلب مشارکت‌های روستایی و استفاده از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های محلی آنان بوده و از طریق شناسایی ظرفیت‌های محلی، به روستاییان این امکان داده می‌شود که متناسب با امکانات و تهدیدات موجود در روستاها، برای بهبود کیفیت زندگی خود برنامه‌ریزی داشته باشند (Neumeier, 2012:51; Haven-Tang 429; Jones, 2016: 30; Bosworth et al, 2016: 30). بنابراین می‌توان گفت که برای توسعه روستایی، مدیران و ساکنان محلی، سکونتگاه‌های روستایی نیازمند شناسایی و تعیین اولویت‌های محلی توسعه روستایی هستند تا از طریق اتکا به نیروهای پیشران، چرخه توسعه روستاها را سرعت بخشند (احمدی و بیدالله خانی، ۱۳۹۳: ۴۹).

پیشران‌ها به‌عنوان نیروهای کلیدی و اثرگذار از اتلاف منابع و امکانات جلوگیری کرده و از طریق ایجاد انسجام فکری و منابع مالی، فرایند توسعه را تسهیل می‌کند (نفیلو و همکاران، ۱۳۹۵: ۴). وجود طیف وسیعی از عوامل و عناصر اثرگذار بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در کنار ضرورت در نظر گرفتن مقتضیات آینده، باعث شده که روز به روز بر اهمیت آینده‌پژوهشی در امور روستاها افزوده شود. اهمیت برای برنامه‌ریزی توسعه روستایی، نیروهای داخلی و خارجی زیادی تأثیر گذارند، اما بسیاری از عوامل بیرونی به‌طور خاص واضح و آشکار نیستند (Nema and et al, 2009). تشخیص و ارزیابی این عوامل بنیادی، نقطه شروع و یکی از اهداف اصلی روش سناریوهاست؛ به‌عبارت دیگر، نیروهای پیشران، عناصری هستند که باعث حرکت و تغییر در طرح اصلی سناریوها شده و سرانجام داستان را مشخص می‌کنند (Lord et al, 2016: 45). در ایران، اهمیت توجه به آینده در توسعه صنعت گردشگری در عرصه‌های کلان سیاست-گذاری به‌درستی شناخته شده و اقداماتی نظیر؛ تدوین چشم‌انداز بیست ساله کشور در حوزه گردشگری و رسیدن به ۲۰ میلیون گردشگر تا سال ۱۴۰۴، نشانگر اهمیت دادن به این امر در حیطه کلان سیاست‌گذاری است (نجفی پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۱). در این بین، بخش اورامان شهرستان سروآباد در استان کردستان که همواره نتایج پژوهش‌هایی همچون: پژوهش افتخاری، مهدوی و پورطاهری (۱۳۸۹)، طیب‌نیا، محمدی و منوچهری (۱۳۹۰)، محمدی و احمدی (۱۳۹۶) و رونیزی (۱۳۹۰)، نشان دهنده عدم تحقق پایداری رضایت‌بخش در مقاصد مهم گردشگری روستایی کشور است که قدر مسلم ادامه این روند، آینده‌ای مبهم و ناپایدار را برای آن‌ها در پی خواهد داشت.

در واقع، معضل مهم و عمده در تحقق توسعه پایدار گردشگری روستایی کشور، فقدان دیدگاه آینده‌نگرانه به توسعه پایدار گردشگری است تا رهیافت این امر، عدم تکرار نارسایی‌های موجود و شکست‌های گذشته در آینده باشد. به بیانی دیگر؛ مهم است که بدانیم امروز وضعیت توسعه گردشگری روستاهای کشور در چه سطحی است، اما مهم‌تر آن است که با شناخت و دیده‌بانی

امروز و گذشته، بدانیم و بخواهیم که وضعیت توسعه پایدار گردشگری این مقاصد در آینده، در کجا باشد و چه شکلی به خود بگیرد و در این راستا، نیاز است از یکسو با شناخت وضع موجود و ارزیابی آن و از سوی دیگر، با تصور آینده‌ای مطلوب، نیروهای پیشران و هدایت‌کننده جریان توسعه پایدار گردشگری این روستاها را شناسایی و پیرامون وضعیت عملکرد آن‌ها برنامه‌ریزی نماییم.

بررسی تجارب موفق در کشورهای مشابه کشور ایران، به وضوح نشان می‌دهد که این گونه کشورها به‌رغم داشتن مسائل و مشکلات روستایی که به مراتب بیش از مشکلات روستایی کشور ایران بوده است، توانسته‌اند مسائل و مشکلات را حل کرده و جوامع روستایی را در مسیر رشد و توسعه (همگام با اهداف توسعه ملی) قرار بدهند. ابزار (سیاست) اصلی این دسته کشورها در زمینه حل مسائل و مشکلات توسعه روستایی خود، عمدتاً مبتنی بر شناسایی پیشران‌ها و مؤلفه‌های کلیدی و اثرگذار بر اساس شرایط محلی روستاها و برنامه‌ریزی این مؤلفه‌ها بوده تا پیشران‌ها و مؤلفه‌های کلیدی بتوانند به‌عنوان موتور محرک دیگر بخش‌های توسعه روستایی عمل کنند (Neumeier, 2012).

گردشگری روستایی

گردشگری روستایی و همچنین فرایند توسعه آن عبارت است از: هر نوع فرایندی که جمعیت در خور ملاحظه‌ای از اطراف یا خارج از محدوده، به‌منظور مشاهده و بهره‌گیری از موقعیت‌های تاریخی، فرهنگی، اقتصادی و جاذبه‌های بکر طبیعی در آن محیط جابجا می‌شوند و حضور آنان در آن محدوده، درآمدهای اقتصادی ویژه و قابل توجهی را نصیب ساکنان و بومیان می‌کند. در این چنین تعریفی، درواقع چالش‌شناسی دقیق حوزه‌های گردشگری روستایی، شناسایی عوامل و عناصر اثرگذار کلیدی، تدوین سناریوها و راهبردهای مرتبط از اهمیت خاصی برخوردارند (حیدری، رهنما، شکوهی و خوارزمی، ۱۳۹۵: ۵۲). اهمیت صنعت گردشگری در حوزه روستایی، به حدی است که سیر نزولی صنایع سنتی روستا؛ از قبیل کشاورزی، معدن و جنگل‌داری در طول سه دهه گذشته، موجب شده که جوامع روستایی به دنبال جایگزین‌هایی مناسبی برای تقویت پایه و بستر اقتصادی این جوامع باشند که از بهترین پیشنهادها در حوزه صنعت گردشگری است (سجادی و احمدی، ۱۳۹۲: ۱۵۹). مک‌جن و آندرک، نتیجه این اتفاق را توجه کردن به گردشگری روستایی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین صنایع کمک‌کننده به متنوع‌سازی اقتصادی در جوامع محلی دانسته‌اند. از این رو، بیشتر محققان اعتقاد دارند که گردشگری معمولاً هزینه‌های اقتصادی جامعه میزبان؛ از قبیل افزایش قیمت کالا و خدمات، افزایش کاذب قیمت زمین، افزایش هزینه زندگی، فصلی بودن فرصت‌های شغلی، جابه‌جایی در اشتغال افراد محلی را به همراه دارد (مولایی هسچین دانلین و حسین نژاد، ۱۳۹۰: ۲).

گردشگری روستایی، این توان را دارد که به‌عنوان ابزاری مؤثر برای رشد اقتصادی در زمان و مکانی که کشاورزی نمی‌تواند به مدت طولانی تنها منبع معیشتی باشد، مؤثر واقع شود (& Jonas, 2006: 585 Mansfeld). امروزه، گردشگری روستایی به‌خاطر فراهم ساختن منافع چندی برای روستاها، به صنعت مهمی تبدیل گردیده است که از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- ۱- رشد اقتصادی، تنوع‌بخشی، تثبیت از طریق ایجاد اشتغال در گردشگری
- ۲- فراهم کردن منابع درآمدی در بخش کشاورزی، صنایع دستی و خدمات
- ۳- فرصت‌سازی برای تحقق ارزش اقتصادی بر تولیدات غذایی با کیفیت؛ همچنین به تولیدات نامستعمل و ساختمان‌های متروکه
- ۴- افزایش تماس‌ها و ارتباطات اجتماعی بویژه در جوامع جدا افتاده و گروه‌های اجتماعی بسیار منزوی
- ۵- فرصت‌سازی به ارزیابی مجدد میراث، نمادها و نشانه‌های تاریخ، طبیعت و هویت (lorio & Corsale, 2009: 2) اشاره نمود.

پیشینه پژوهش

در زمینه آینده‌نگاری، مطالعاتی در ایران و جهان انجام شده است و همین‌طور مطالعات متعددی در حوزه گردشگری روستایی. اما در خصوص پیشران‌های مؤثر بر توسعه گردشگری روستایی، تحقیقات اندکی در گذشته صورت گرفته است.

جدول ۲: خلاصه‌ای از پیشینه تحقیق

محقق، محققان و سال پژوهش	عنوان پژوهش	نتایج
بیچلر و همکاران (۲۰۱۹)	تحقیقات مورد نیاز آینده، برای توسعه گردشگری پایدار	در این پژوهش، به بررسی محتوایی پژوهش‌های پیشین انجام شده، از عوامل مؤثر بر گردشگری پایدار را در دستورکار قرار دادند. آن‌ها در پژوهش خود، فناوری‌های زیست‌محیطی، رقابت‌پذیری در مقاصد گردشگری، توسعه فضاهای گردشگری، سیاست‌ها و مقررات تسهیل‌کننده گردشگری، وجود شرکت‌های خدمات گردشگری خانوادگی، شرکت‌های دانش‌بنیان گردشگری را، از اهم عوامل توسعه‌زا در پیشرفت گردشگری آینده برشمردند. نتایج پژوهش‌ها و تحلیل‌های ساختار یافته تحقیقات پیشین در این مقاله نشان داد که تکنولوژی و نوآوری‌ها در زمینه گردشگری، بیشترین مزیت را برای مقاصد گردشگری در جذب گردشگران آینده به همراه خواهد داشت.
کهنکی، فاطمه‌سادات و همکاران (۱۳۹۸)	شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری استان خراسان جنوبی	در این تحقیق، به شناسایی مهم‌ترین عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری استان خراسان جنوبی و بررسی چگونگی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری این عوامل بر یکدیگر و بر وضعیت آینده توسعه گردشگری استان خراسان جنوبی می‌پردازد. در انتهای این پژوهش، ۱۵ عامل کلیدی در توسعه گردشگری استان مؤثرند که عبارت‌اند از: دیدگاه گردشگران نسبت به مقصد، تغییرات نرخ ارز، فرهنگ پذیرش گردشگر، کنفرانس‌ها و سمینارها، طبیعت بکر و توان طبیعی، وجود سازمان‌های مرتبط با گردشگری؛ تأسیسات اقامتی، تأسیسات پذیرایی، تبلیغات و اطلاع‌رسانی، بازاریابی، بانک اطلاعات گردشگری، فناوری، انتخاب مدیران از بین نیروهای متخصص در حیطه مذکور، تنوع‌سازی در خدمات و تورهای گردشگری که باید برای ساخت آینده مطلوب گردشگری استان مورد توجه مدیران و گردشگران قرار گیرد.
عرفانی و چراغخانی (۱۳۹۷)	تعیین پیشران‌های توسعه گردشگری طبیعی و فرهنگی در سیستان با	در این پژوهش، به تعیین پیشران‌های توسعه در صنعت گردشگری به روش توصیفی - تحلیلی در منطقه سیستان پرداختند. پیشران‌های زیرساختی و رفاهی، پیشران‌های سیاسی، پیشران‌های نهادی، پیشران‌های اجتماعی، پیشران‌های طبیعی، پنج حوزه در شناسایی پیشران‌های توسعه را در این مطالعه تشکیل می‌دادند که پیشران‌های مختص به هر حوزه، به تفصیل اشاره شده است. نتایج نشان داد، مهم‌ترین عوامل توسعه‌یافتگی صنعت گردشگری در سیستان، عوامل سیاسی و نهادی؛ به ترتیب با شش و چهار پیشران در روش مستقیم و

<p>یا پنج و دو پیشران در روش غیرمستقیم بدست آمد و مهم‌ترین پیشران‌های اثرگذار، برنامه‌ریزی ضعیف، فقدان برنامه‌ریزی بلندمدت و فقدان مدیریت یکپارچه بوده که به ترتیب ۵/۳۶ و ۵/۹۸، ۶/۱۶ درصد از کل امتیازات را به خود اختصاص داده‌اند. پیشران عدم سرمایه‌گذاری در منطقه نیز به‌عنوان پیشران وابسته، شاخص جهت نشان دادن وضعیت گردشگری در منطقه شناسایی شد.</p>	<p>روش تجزیه و تحلیل ساختاری</p>	
<p>در این تحقیق، به شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری شهر شیراز و بررسی جگونگی تأثیرگذاری این پیشران‌ها بر یکدیگر پرداخت. نتایج حاصل شده، بیانگر آن است که در مجموع ۸ عامل کلیدی در وضعیت گردشگری شهر شیراز تأثیرگذارند؛ بدین صورت که این متغیرها بیشترین تأثیرگذاری و کمترین تأثیرپذیری را بر آینده توسعه گردشگری شیراز دارند و شامل پیشران‌های منابع آب، تبلیغات، مدیریت محلی، آثار تاریخی، امنیت غذایی، امنیت، سیاست‌های کلان ملی در حوزه گردشگری و مشارکت شهروندان می‌باشند و از میان این عوامل، مدیریت به‌عنوان مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر سایر عوامل کلیدی شناسایی شده است.</p>	<p>شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر گردشگری در کلانشهر شیراز با رویکرد آینده-پژوهی</p>	<p>سبحانی (۱۳۹۷)</p>

مآخذ: یافته‌های محقق، ۱۳۹۹

همان‌طور که در ادبیات و پیشینه تحقیق مربوط به موضوع، به‌صورت خلاصه در جدول بالا آورده شده است، مشخص است که تحقیقات داخلی و خارجی مرتبط با موضوع پژوهش قبلا انجام شده است و در این جدول مرتبط‌ترین منابع آورده شده است. این تحقیقات، در مقیاس‌های مختلف استانی، منطقه‌ای و شهری انجام شده‌اند و از روش‌ها و تکنیک‌های مختلفی برای تعیین پیشران‌های کلیدی توسعه گردشگری در محدوده مورد مطالعه‌شان استفاده کرده‌اند که خود تنوع تکنیک و روش مورد استفاده برای بدست آوردن پیشران‌های کلیدی، یکی از نقاط قوت تحقیقات قبلی می‌باشد. همچنین تنوع شاخص‌های مورد بررسی در اکثر این مطالعات، یکی دیگر از نقاط قوت آن‌ها است که با توجه به مقیاس کارشان، از شاخص‌های متنوعی استفاده کرده‌اند. البته این موضوع، از برخی ابعاد نیز به‌صورت یک نقطه ضعف درآمده است؛ چون شاخص‌های بررسی شده در برخی از منابع، کافی نیستند و برخی از ابعاد مغفول مانده است. مقاله حاضر، در حوزه شاخص‌ها و پیشران‌های کلیدی، سعی کرده است ترکیبی از شاخص‌هایی که تاکنون در منابع داخلی و خارجی استفاده شده است را مورد استفاده قرار دهد و تقریباً همه شاخص‌های مهم در این زمینه را احصا کرده است و مورد بررسی، تجزیه و تحلیل قرار داده است. نقطه قوت دیگر این پژوهش این است که یکی از جدیدترین روش‌ها؛ یعنی روش آینده‌پژوهی را برای تعیین پیشران‌ها استفاده کرده است که در روش‌های نرم‌افزاری مورد استفاده برای آینده‌پژوهی نیز از جدیدترین و مناسب‌ترین روش‌ها برای تعیین شاخص‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر استفاده کرده است. همچنین مقیاس این کار، در سطح شهرستان است. آن هم در یکی از مهم‌ترین و گردشگرپذیرترین شهرستان‌ها که علاوه بر پتانسیل‌های طبیعی فراوان در حوزه گردشگری روستایی، پتانسیل‌های انسانی زیادی نیز دارد.

معرفی منطقه مورد مطالعه

در این پژوهش، منطقه مورد مطالعه، در برگیرنده روستاهای واقع در محدوده شهرستان ارومیه در استان آذربایجان غربی می‌باشد. ارومیه، مرکز استان آذربایجان غربی است که در قسمت غربی آذربایجان در جلگه‌ای در کنار دریاچه لاجوردی به همین نام گسترده شده است که به طول ۸۰ کیلومتر، عرض ۴۰ کیلومتر و به ارتفاع ۱۴۴۳ متر از سطح دریا، روی زمین به شکل تپه ماندی

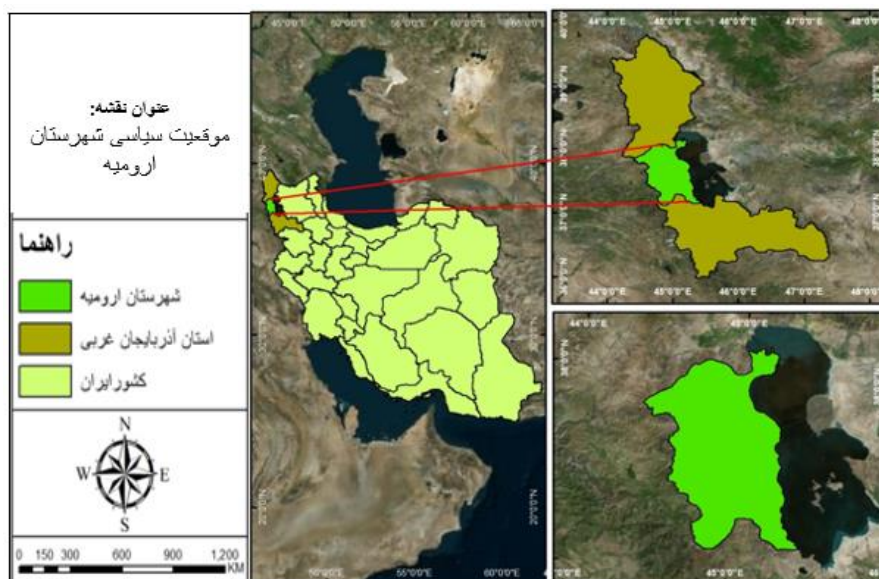
در کنار دریاچه ارومیه است؛ به طوری که دریاچه ارومیه در شرق آن و دریاچه مارمیشو در غرب آن قرار دارد (انزلی، ۱۳۸۴: ۹۳). بر اساس سالنامه آماری شهرستان ارومیه ۱۳۹۶، این شهرستان دارای ۷۲۷ آبادی می‌باشد که ۶۴۴ آبادی آن دارای سکنه است و نیز طبق سالنامه آماری سال ۱۳۹۷، از بیست شهر بازدید شده کشور، به ترتیب تعداد سفر انجام شده بر حسب نوع سفر و تعداد نفر شب اقامت - بهار ۱۳۹۷، ارومیه با تعداد ۱۵۲۸۹۸۶، شانزدهمین جایگاه را دارا بوده است.

این شهرستان دارای ۱۱ روستای گردشگری در شهرستان ارومیه شناخته شده‌اند. بر اساس سرشماری سال ۹۵، جمعیت شهرستان ۱، ۰۴۰، ۵۶۵ نفر هست (سایت آمار ایران، ۱۳۹۷). بر این اساس، بیش از ۲۹ درصد از کل جمعیت استان را شامل می‌شود و پرجمعیت‌ترین شهرستان استان آذربایجان غربی می‌باشد (طرح جامع شهر ارومیه، ۱۳۹۳).

جدول ۳: تعداد آبادی‌های دارای سکنه تا سال ۱۳۹۶

شهرستان	مساحت (کیلومتر مربع)	تعداد بخش	تعداد شهر	تعداد دهستان	تعداد آبادی	تعداد آبادی دارای سکنه
ارومیه	۵۳۱۲	۵	۵	۲۰	۷۲۷	۶۴۴

مأخذ: سالنامه آماری شهرستان ۱۳۹۶

شکل ۱: نقشه موقعیت سیاسی شهرستان ارومیه
ترسیم: نگارندگان

گردشگری منطقه مورد مطالعه

با توجه به قابلیت‌های موجود در روستاهای شهرستان ارومیه، می‌توان گردشگری را به‌عنوان یکی از گزینه‌های مؤثر در تنوع‌بخشی اقتصاد روستایی - در مناطقی که قابلیت توسعه آن وجود

دارد - به کار گرفت. با توجه به این که روستاهای شهرستان ارومیه، به لحاظ موقعیت مکانی و داشتن عناصر مهم جذب گردشگر، زمینه‌های مناسبی برای توسعه گردشگری روستایی دارند، ضروری است اثرات گردشگری بر توسعه روستایی در این منطقه مطالعه شود تا از سوی متولیان امر، مورد توجه بیشتری واقع گردد.

شکل ۲: تصاویری از جاذبه‌های گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه

روش پژوهش

براساس ماهیت و روش، تحقیقات علمی را می‌توان به پنج گروه تقسیم کرد که عبارتند از: تحقیقات تاریخی، توصیفی، همبستگی، علی و تجربی (آزمایشی). (حافظ نیا، ۱۳۹۳) در این مطالعه، روش تحقیق به لحاظ ماهیت، اکتشافی و از نظر هدف، کاربردی است. برای بدست آوردن اطلاعات، از دیدگاه‌ها و نظرهای فعالان حیطه گردشگری، در محدوده مورد مطالعه که درباره موضوع مورد بحث، از دانش و تجربیات لازم برخوردار بودند، استفاده شد. همچنین برای گردآوری داده‌ها، از فن دلفی استفاده شده است.

روش دلفی، فرایندی ساختار یافته برای جمع‌آوری و طبقه‌بندی دانش موجود در نزد گروهی از کارشناسان و خبرگان است که از طریق توزیع پرسش‌نامه‌هایی در بین این افراد و بازخورد کنترل شده پاسخ‌ها و نظرهای دریافتی صورت می‌گیرد (آدلر و زیگو، ۱۹۹۶). تعداد شرکت کنندگان در تحقیق دلفی؛ شامل ۲۰ نفر می‌باشد. روش دلفی تحقیق حاضر دو مرحله دارد: در مرحله اول، پس از جمع‌آوری متغیرها، با استفاده از پژوهش‌های انجام شده در این حوزه، به منظور استعلام نظرهای اولیه، از طیف وسیعی از کارشناسان، خبرگان و با روش نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند، ۲۰ نفر از خبرگان علمی و اجرایی به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند که درباره موضوع مورد مطالعه، دانش و شناخت لازم را داشتند و پرسشنامه بین آن‌ها توزیع شد، در جدول زیر اسامی و سمت آن‌ها مشخص شده است.

جدول ۴: سمت و تعداد کارشناسان

ردیف	سمت	تخصص	تعداد
۱	هیات علمی دانشگاه ارومیه	جغرافیای انسانی (روستایی)	۵
۲	هیات علمی دانشگاه تبریز	جغرافیای انسانی (روستایی)	۳
۳	کارشناسان سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ارومیه	گردشگری روستایی	۴
۴	کارکنان شهرداری شهرستان ارومیه	برنامه‌ریزی و توسعه سرمایه انسانی	۶
۵	کارشناسان حیطه گردشگری	برنامه‌ریزی گردشگری	۲

ماخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹

در مرحله دوم، نتایج بدست آمده بار دیگر به این افراد ارائه شد تا نظرهای خود را در صورت لزوم اصلاح کنند و همچنین از آن‌ها خواسته شد تا در چارچوب ماتریس، اثرات متقاطع به متغیرها بر مبنای میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن‌ها با اعداد در طیف صفر تا سه امتیاز دهند. در این امتیازدهی، صفر به معنی «بدون تأثیر»، یک به معنی «تأثیر ضعیف»، دو به معنی «تأثیر متوسط»، سه به معنی «تأثیر زیاد» و به معنی «اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم به صورت بالقوه» است. سپس امتیازها در ماتریس متقاطع وارد شدند و با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک تأثیرگذاری و تأثیرپذیری (مستقیم و غیرمستقیم)، هرکدام از عوامل و متغیرهای زیرمجموعه آن‌ها با دیگر عوامل سنجیده شدند (مجموع متغیرهای داده‌های سطرها، میزان تأثیرگذاری و مجموع داده‌های متغیرهای ستون‌ها، میزان تأثیرپذیری را نشان می‌دهند و با مشخص کردن نیروهای پیشران کلیدی، نمودارهای لازم به‌عنوان خروجی بدست آمد. همچنین از تکنیک «سوات» برای داشتن اطلاعات در مورد نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای گردشگری روستاهای ارومیه استفاده شده است و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از نرم‌افزار میک‌مک در این پژوهش استفاده شده است.

جدول ۵: ابعاد و شاخص‌ها (۳۶ شاخص در ۵ بعد)

ردیف	متغیر یا شاخص	ابعاد
۱	X1 میزان درآمد از گردشگری	اقتصادی
۲	X2 افزایش قیمت سوخت	
۳	X3 رقابت‌پذیری	
۴	X4 میزان اشتغال در بخش گردشگری	
۵	X5 میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری	
۶	X6 تنوع فرصت‌های شغلی	
۷	X7 رونق صنایع دستی	
۸	X8 مناسب بودن هزینه‌ها	
۹	X9 بازاریابی	
۱	X10 آگاهی جامعه محلی و گردشگران	اجتماعی - فرهنگی
۲	X11 امنیت اجتماعی	
۳	X12 آداب و رسوم	
۴	X13 حس اعتماد گردشگر	
۵	X14 افزایش فرهنگ گردشگری	
۶	X15 مشارکت و همبستگی	
۷	X16 بومی‌سازی	
۸	X17 الگوبرداری روستاییان از رفتار گردشگران	
۱	X18 کیفیت منابع برای ایجاد انگیزه سفر مجدد در گردشگران	مدیریتی
۲	X19 تورهای گردشگری	
۳	X20 منطقه‌بندی کاربری گردشگری	
۴	X21 آسیب به ارزش‌های فرهنگی	
۵	X22 مهارت‌های مرتبط با گردشگری	
۶	X23 نهادها و تشکل‌های فعال گردشگری	
۷	X24 آموزش کافی زیست‌محیطی به مدیران	

۱	X25 تغییرات اقلیمی	طبیعی
۲	X26 تخریب محیط در اثر ساخت خانه دوم	
۳	X27 آگاهی‌های زیست‌محیطی بومیان	
۴	X28 تخریب منابع گردشگری در محیط	
۵	X29 ظرفیت تحمل محیط زیست	
۶	X30 پوشش گیاهی و جانوری	
۷	X31 تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری	
۸	X32 مدیریت زمین	
۱	X33 فضاهای گردشگری	زیربنایی
۲	X34 شبکه حمل و نقل بین روستایی	
۳	X35 تأسیسات زیربنایی	
۴	X36 خدمات رفاهی	

منبع: علی اکبری و همکاران، ۱۳۹۶

تجزیه و تحلیل

روستاییان برای کسب درآمد و گذران زندگی در محیط روستاها، ناچارند دست به فعالیت‌های مختلفی در زمینه‌های کشاورزی، دامداری، صنایع دستی یا خدماتی بزنند. در روستاهای ایران، ظرفیت‌های بسیاری وجود دارد که می‌تواند موجبات توسعه روستایی را فراهم آورد. یکی از این ظرفیت‌ها، بحث گردشگری روستایی است. روستاهای شهرستان ارومیه نیز با طبیعت بکر و زیبا، باغات، رودها، آبشارها، غارها، چشمه‌های آب معدنی و آب گرم و ... می‌توانند وسایل آرامش روح و روان گردشگران را فراهم نمایند و برای توسعه روستاهای این منطقه، صنعت گردشگری روستایی می‌تواند بسیار مؤثر باشد.

همان‌گونه که در قسمت روش تحقیق این پژوهش مطرح شد، به‌منظور «شناسایی عوامل کلیدی بر توسعه پایدار گردشگری روستایی، مورد مطالعه: شهرستان ارومیه» از تکنیک دلفی استفاده شده است. نتایج این مرحله، شامل ۳۶ پیشران اولیه در ۵ بعد می‌باشد.

در این تحقیق، ۳۶ پیشران از طریق مصاحبه و پرسشنامه‌ها در دو مرحله مشخص شده‌اند. در تحلیل‌های انجام گرفته، ابعاد ماتریس در نرم‌افزار میک‌میک ۳۶*۳۶ بوده است. شاخص پرشدگی ماتریس نیز ۹۴/۲۹ درصد است که نشان می‌دهد، عوامل انتخاب شده تأثیر زیادی بر روی هم گذاشته‌اند. از مجموع ۱۲۲۲ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، ۷۲ رابطه، عددشان صفر بوده است که به این معنی است؛ عوامل بر همدیگر تأثیر نگذاشته یا از همدیگر تأثیر نپذیرفته‌اند. ۵۰۹ رابطه، عددشان یک بوده است؛ بدین معنی که تأثیر کمی نسبت به هم داشته‌اند. ۵۳۷ رابطه، عددشان ۲ بوده است؛ بدین معنی که رابط تأثیرگذار نسبتاً قوی داشته‌اند. ۱۷۶ رابطه، عددشان ۳ بوده است که حاکی از روابط عوامل کلیدی است و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را بیان می‌کند.

در این تحقیق، در ابتدا متغیرها و عوامل تأثیرگذار در راستای شناسایی پیشران‌های کلیدی توسعه گردشگری با استفاده از مطالعه کتب و مقالات مختلف و همچنین استفاده از نظر افراد متخصص در این حوزه شناسایی شد. طبق مطالعات و نظر افراد متخصص، ۵ مؤلفه (اقتصادی ۹

شاخص، اجتماعی- فرهنگی ۸ شاخص، مدیریتی ۷ شاخص، طبیعی ۸ شاخص، زیربنایی ۴ شاخص) به‌عنوان ابعاد و شاخص‌های مهم در موضوع شناسایی شدند.

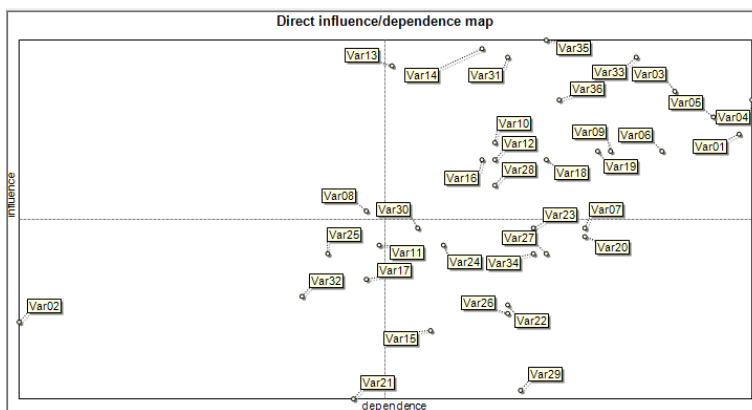
جدول ۶: شاخص‌های تاثیرگذار توسعه گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه

شماره	شاخص‌ها	علامت
Var1	میزان درآمد از گردشگری	
Var2	افزایش قیمت سوخت	
Var3	رقابت‌پذیری	
Var4	میزان اشتغال در بخش گردشگری	
Var5	میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری	
Var6	تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران	
Var7	رونق صنایع دستی	
Var8	مناسب بودن هزینه‌ها	
Var9	بازاریابی	
Var10	آگاهی جامعه محلی و گردشگران	
Var11	امنیت اجتماعی	
Var12	آداب و رسوم	
Var13	حس اعتماد گردشگر	
Var14	افزایش فرهنگ گردشگرپذیری	
Var15	مشارکت و همبستگی	
Var16	بومی‌سازی	
Var17	الگوپردازی روستاییان از رفتار گردشگران	
Var18	کیفیت منابع برای ایجاد انگیزه سفر مجدد در گردشگران	
Var19	نورهای گردشگری	
Var20	منطقه‌بندی کاربری گردشگری	
Var21	آسیب به ارزش‌های فرهنگی	
Var22	مهارت‌های مرتبط با گردشگری	
Var23	نهادهای و تشکلهای فعال گردشگری	
Var24	آموزش کافی زیست‌محیطی به مدیران	
Var25	تغییرات اقلیمی	
Var26	تخریب محیط در اثر ساخت خانه دوم	
Var27	آگاهی‌های زیست‌محیطی بومیان	
Var28	تخریب منابع گردشگری در محیط	
Var29	ظرفیت تحمل محیط زیست	
Var30	پوشش گیاهی و جانوری	
Var31	تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری	
Var32	مدیریت زمین	
Var33	فضاهای گردشگری	
Var34	شبکه حمل و نقل بین روستایی	
Var35	تأسیسات زیربنایی	
Var36	خدمات رفاهی	

منبع: یافته‌های محقق، ۱۳۹۹

در این مرحله از یافته‌های پژوهش، بررسی ارتباط بین متغیرها می‌باشد. میزان ارتباط میان این متغیرها با حوزه مربوط توسط خبرگان تشخیص داده می‌شود. در این مرحله، با N متغیر، با $N \times N$ سؤال مواجه خواهیم بود.

در این تحقیق مطابق شکل زیر، متغیرها حول محور قطری صفحه پراکنده هستند و متغیرها در بیشتر مواقع، حالت بینابینی از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را نشان می‌دهند که این امر، ارزیابی و شناسایی عوامل و شاخص‌های کلیدی را بسیار مشکل می‌کند و سیستم ناپایدار است.

شکل ۳: صفحه پراکنش متغیرها در موضوع، بر اساس تأثیرات مستقیم در محور تأثیرگذاری و تأثیرپذیری

تحلیل اولیه متغیر

جدول زیر تحلیل اولیه ویژگی داده‌های ماتریس را نشان می‌دهد.

جدول ۷: تحلیل اولیه داده‌های ماتریس و تأثیرات متقاطع

مقدار	شاخص
۳۶	ابعاد ماتریس
۷۴	تعداد صفر
۵۰۹	تعداد یک
۵۳۷	تعداد دو
۱۷۶	تعداد سه
۱۲۲۲	جمع
٪۹۴/۲۹	درجه پرتشدگی

منبع: یافته‌های محقق، ۱۳۹۹

طبق نتایج، نرم‌افزار درجه پرتشدگی ماتریس ۹۴/۲۹ درصد است که نشان می‌دهد عوامل انتخاب شده، تأثیر زیادی بر روی هم گذاشته‌اند. از مجموع ۱۲۲۲ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، ۷۲ رابطه عددشان صفر بوده است که به این معنی است؛ عوامل بر همدیگر تأثیر نگذاشته یا از همدیگر تأثیر نپذیرفته‌اند. ۵۰۹ رابطه، عددشان یک بوده است؛ بدین معنی که تأثیر کمی نسبت به هم داشته‌اند. ۵۳۷ رابطه، عددشان ۲ بوده است؛ بدین معنی که رابط تأثیرگذار نسبتاً قوی داشته‌اند، ۱۷۶ رابطه، عددشان ۳ بوده است که حاکی از روابط عوامل کلیدی است و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را بیان می‌کند.

درجه مطلوبیت و بهینه‌شدگی دو ماتریس اثرات مستقیم و ماتریس اثرات غیرمستقیم جدول زیر نشان می‌دهد که از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۹۹ و ۱۰۰ درصد برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های مربوط به آن است.

جهت شناسایی پیشران‌های توسعه گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه، ۳۶ شاخص شناسایی و با نرم‌افزار میک مک مورد تحلیل قرار گرفته است. نحوه توزیع و پراکنش متغیرها در صفحه پراکندگی این سیستم، حاکی از آن است که اکثر متغیرها در محدوده متغیرهای کلیدی هستند.

جدول ۸: جدول اثرگذاری و اثرپذیری شاخص‌های مؤثر در توسعه گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه

متغیرهای تأثیرگذار	حس اعتماد گردشگر
متغیرهای تأثیرپذیر	بومی‌سازی، الگوبرداری روستاییان از رفتار گردشگران، منطقه‌بندی کاربری گردشگری، مهارت‌های مرتبط با گردشگری، آموزش کافی زیست‌محیطی به مدیران، تخریب محیط در اثر ساخت خانه دوم، آگاهی‌های زیست-محیطی بومیان، ظرفیت تحمل محیط زیست، شبکه حمل و نقل بین روستایی
متغیرهای استراتژیک	تاسیسات زیربنایی، خدمات رفاهی، آگاهی جامعه محلی و گردشگران، آداب و رسوم، افزایش فرهنگ گردشگری، مشارکت و همبستگی، میزان درآمد از گردشگری، رقابت‌پذیری، میزان اشتغال در بخش گردشگری، میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری، تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران، رونق صنایع دستی، بازاربایی، کیفیت منابع برای ایجاد انگیزه سفر مجدد در گردشگران، تورهای گردشگری، نهادها و تشکلهای فعال گردشگری، تخریب منابع گردشگری در محیط، تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری، فضاهای گردشگری
متغیرهای مستقل	افزایش قیمت سوخت، آسیب به ارزش‌های فرهنگی، مدیریت زمین
متغیرهای تنظیمی	مناسب بودن هزینه‌ها، امنیت اجتماعی، پوشش گیاهی و جانوری، تغییرات اقلیمی

منبع: یافته‌های محقق، ۱۳۹۹

در ادامه، بعد از تعیین جایگاه‌های متغیرها در نمودار تأثیرگذاری - تأثیرپذیری و همچنین تعیین پایداری و ناپایداری سیستم و انواع متغیرها، تأثیرات مستقیم متغیرها بر همدیگر نشان داده می‌شود.

نرم‌افزار میک مک، دو نوع گراف و تحلیل را ارائه می‌دهد. یکی تأثیرات مستقیم و دیگری تأثیرات غیرمستقیم. قسمت آخر خروجی‌های نرم‌افزار، مربوط به نمودارها است که روابط و ارتباطات بین متغیرها را نشان می‌دهد. این خروجی شامل: نمودار اثرات مستقیم، نمودار اثرات غیرمستقیم است و هر کدام از این نمودارها، روابط بسیار ضعیف، روابط ضعیف، روابط متوسط، روابط نسبتاً قوی و روابط بسیار قوی را در پنج سطح نشان می‌دهد که می‌شود از ۵ تا ۱۰۰ درصد روابط را در آن مشاهده کرد.

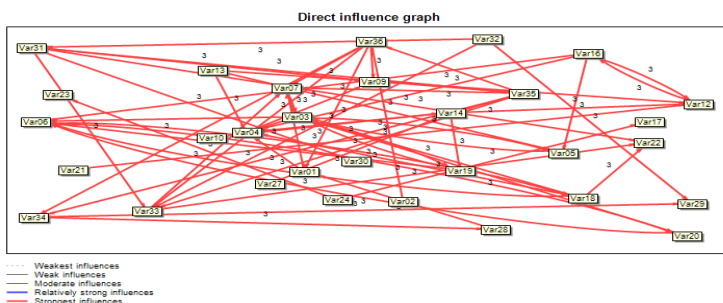
جدول ۹: جدول قوی‌ترین شاخص‌های اثرگذار پژوهش

Var30	پوشش گیاهی و جانوری	Var31	تغیر کاربری اراضی در اثر گردشگری
Var24	آموزش کافی زیست‌محیطی به مدیران	Var23	نهادها و تشکلهای فعال گردشگری
Var14	افزایش فرهنگ گردشگری	Var13	حس اعتماد گردشگر
Var19	تورهای گردشگری	Var6	تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران
Var2	افزایش قیمت سوخت	Var21	آسیب به ارزش‌های فرهنگی
Var32	مدیریت زمین	Var34	شبکه حمل و نقل بین روستایی
Var35	تاسیسات زیربنایی	Var33	فضاهای گردشگری
Var28	تخریب منابع گردشگری در محیط	Var10	آگاهی جامعه محلی و گردشگران
Var16	بومی‌سازی	Var4	میزان اشتغال در بخش گردشگری
Var5	میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری	Var7	رونق صنایع دستی

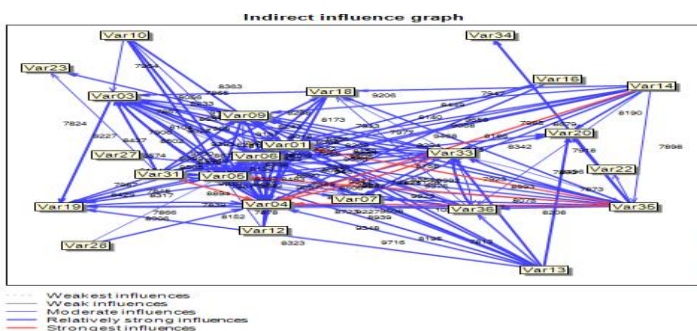
Var18	کیفیت منابع برای ایجاد انگیزه سفر مجدد در گردشگران	Var3	رفاقت‌پذیری
Var17	الگو برداری روستائیان از رفتار گردشگران	Var1	میزان درآمد از گردشگری
Var22	مهارت‌های مرتبط با گردشگری	Var27	آگاهی‌های زیست‌محیطی بومیان
Var12	آداب و رسوم	Var36	خدمات رفاهی
Var29	ظرفیت تحمل محیط زیست	Var9	بازاریابی
		Var20	منطقه‌بندی کاربری گردشگری

منبع: یافته‌های محقق، ۱۳۹۹

در این نمودار، همچنین می‌توان متوجه شد که شاخص‌های فضاهای گردشگری و تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران، دارای بیشترین رابطه هستند.

شکل ۴: نمودار روابط مستقیم بین متغیرها (۵ درصد از قوی‌ترین اثرات)

شکل ۵: نمودار روابط غیرمستقیم بین متغیرها (در ۱۰ درصد روابط)

در این پژوهش، همچنین شناسایی متغیرهای کلیدی انجام می‌شود. این کار، با کمک گرفتن از طبقه‌بندی مستقیم و سپس با یک طبقه‌بندی غیرمستقیم انجام می‌گیرد. همان‌طور که از نتایج پیداست، همه شاخص‌هایی که اثرگذاری مستقیم بالایی داشته‌اند، بیشترین اثرگذاری غیرمستقیم را نیز داشته‌اند. ۱۲ شاخصی که رتبه ۱ تا ۱۲ را بدست آورده‌اند، پیشران‌های توسعه گردشگری در این تحقیق شناخته می‌شوند.

جدول ۱۰: رتبه‌بندی شاخص‌های تحقیق از نظر تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم و تأثیرپذیری مستقیم و

غیرمستقیم

رتبه	متغیر	اثرات غیرمستقیم	متغیر	وابستگی مستقیم	متغیر	اثرات غیرمستقیم	متغیر	وابستگی غیرمستقیم
1	Var35	364	Var04	369	Var35	366	Var04	369
2	Var14	360	Var01	364	Var31	355	Var01	361
3	Var31	355	Var05	355	Var14	354	Var05	355
4	Var33	355	Var03	341	Var33	354	Var03	344
5	Var13	350	Var06	336	Var13	349	Var06	339
6	Var03	336	Var33	326	Var03	337	Var33	325
7	Var04	331	Var09	317	Var36	331	Var09	316
8	Var36	331	Var19	312	Var04	331	Var19	315
9	Var05	322	Var07	307	Var05	325	Var07	312
10	Var01	312	Var20	307	Var01	312	Var20	307
11	Var10	307	Var36	298	Var10	307	Var18	297
12	Var06	303	Var18	293	Var06	304	Var36	296
13	Var09	303	Var27	293	Var09	303	Var35	296
14	Var19	303	Var35	293	Var18	300	Var23	291
15	Var12	298	Var23	288	Var19	298	Var34	289
16	Var16	298	Var34	288	Var16	297	Var27	289
17	Var18	298	Var29	284	Var12	293	Var22	285

منبع: یافته‌های محقق، ۱۳۹۹

جدول ۱۱: فهرست پیشران‌های کلیدی توسعه گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه

علامت	فهرست پیشران‌ها کلیدی	علامت	فهرست پیشران‌های کلیدی
Var4	حسن اعتماد گردشگر	Var35	میزان درآمد از گردشگری
Var36	افزایش فرهنگ گردشگر پذیری	Var14	رقابت‌پذیری
Var5	تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری	Var31	میزان اشتغال در بخش گردشگری
Var11	فضاهای گردشگری	Var33	میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری
Var10	تأسیسات زیربنایی	Var13	تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران
Var6	خدمات رفاهی	Var3	آگاهی جامعه محلی و گردشگران

منبع: یافته‌های محقق، ۱۳۹۹

بر اساس وضعیت‌های احتمالی توسعه گردشگری، آینده روستاهای شهرستان ارومیه مجموعاً ۳۶ وضعیت مختلف برای ۱۲ عامل کلیدی شناسایی شد.

نتیجه‌گیری

در شرایطی که قرن بیستم به پایان رسیده است، هنوز گردشگری روستایی با مسائل و چالش‌های متعددی مواجه است؛ زیرا راهبردهای گذشته در این زمینه موفقیت‌آمیز نبوده‌اند و نتوانسته‌اند مسائلی همچون فقر، اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و بایرداری محیط زیست را تأمین کنند. این مسأله باعث شده است که در سال‌های اخیر، بار دیگر به توسعه روستایی توجه شود و نظریه-پردازان، برنامه‌ریزان و مجریان حکومتی در صدد برآیند تا با ارائه راهکارها و راهبردهای جدید، از معضلات و مسائلی بکاهند که این نواحی گریبانگیر آن هستند.

در مطالعات پیشین، پژوهش‌هایی بر روی پیشران‌های شهرستان‌ها و استان‌های مختلفی صورت گرفته و مواردی را به‌عنوان پیشران کلیدی معرفی کرده‌اند. چشم‌اندازهای توسعه و نقاط قوت و ضعف گردشگری در آن مناطق تجزیه و تحلیل شده‌اند، اما در پژوهش حاضر، با توجه

به بحران‌های پیش آمده در شهرستان ارومیه در سال‌های اخیر؛ مانند خشکسالی، کاهش سطح آب دریاچه ارومیه، کاهش توان کشاورزی منطقه و همین‌طور نقاط قوت آن در گردشگری پذیر بودن، نیاز است که پژوهش‌هایی بر روی اشتغال پایدار منطقه صورت گیرد. گردشگری، یکی از مواردی است که اگر در این منطقه به آن پرداخته شود، می‌تواند جایگزین مناسبی برای مشاغل از دست رفته و همین‌طور ایجاد مشاغل پایدار در این شهرستان باشد، زیرا در این منطقه نقاط قوت بسیاری وجود دارد. آنچه در شرایط فعلی کشور حالت بحرانی دارد، با توجه به جاذبه‌های شهر، خشکسالی و ... وضعیت اشتغال پایدار در روستاها می‌باشد؛ به‌طوری که بتواند مانع از مهاجرت انسان‌های ساکن روستا به شهرها شود. روستاهای شهرستان ارومیه با دارا بودن جاذبه‌های گردشگری روستایی در مناطق گوناگون خود، از ظرفیت ویژه‌ای در عرصه افزایش درآمدهای حاصل از این حوزه برخوردار است که در این پژوهش، برای بررسی دقیق چالش‌ها و چشم‌اندازهای پیش روی گردشگری روستایی، محور آینده گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه در استان آذربایجان غربی تحلیل شده است.

در مرحله اول پرسشنامه دلفی، پس از جمع‌آوری متغیرها، با استفاده از پژوهش‌های انجام شده در این حوزه، به‌منظور استعلام نظرهای اولیه، از طیف وسیعی از کارشناسان و نخبگان و با روش نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند، ۲۰ نفر از نخبگان علمی و اجرایی (تعداد شرکت‌کنندگان در تحقیق دلفی؛ شامل ۰ تا ۲۰ نفر می‌شود)، به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند که درباره موضوع مورد مطالعه، دانش و شناخت لازم را داشتند و پرسشنامه بین آن‌ها توزیع شد. در مرحله دوم، نتایج بدست آمده بار دیگر به این افراد ارائه شد تا نظرهای خود را در صورت لزوم اصلاح کنند و با تشکیل جدول متقاطع، پاسخ‌های نهایی وارد نرم افزار میک مک شدند. طبق مطالعات و نظر افراد متخصص، ۵ مؤلفه (اقتصادی ۹ شاخص، اجتماعی - فرهنگی ۸ شاخص، مدیریتی ۷ شاخص، طبیعی ۸ شاخص، زیربنایی ۴ شاخص) به‌عنوان ابعاد و شاخص‌های مهم در موضوع شناسایی شدند.

در ادامه، در این پژوهش با استفاده از مطالعات راهبردی میک مک و ارزیابی‌های حاصل از ماتریس‌های اثرگذاری متقاطع و اثرگذاری متقاطع متعادل، به شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر در ارتقا و بهبود عملکرد این حوزه پرداخته شد. نتایج خروجی میک مک بر اساس یافته‌های پژوهش، بیانگر تأثیرگذاری عوامل اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، مدیریتی، طبیعی و زیربنایی بر گردشگری می‌باشد؛ به‌گونه‌ای که از بین ۳۶ عامل در نظر گرفته شده، ۱۲ عامل؛ میزان درآمد حاصل از گردشگری، رقابت‌پذیری، میزان اشتغال در بخش گردشگری، میزان سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری، تنوع فرصت‌های شغلی گردشگران، آگاهی جامعه محلی و گردشگران، حس اعتماد گردشگر، فرهنگ گردشگر پذیری، تغییر کاربری اراضی در اثر گردشگری، فضاهای

گردشگری، تأسیسات زیربنایی، خدمات رفاهی بر گردشگری منطقه، بیشترین تأثیرگذاری را داشته‌اند.

درواقع با شناخت توانمندی‌ها و محدودیت‌ها، امید است تا برنامه‌ریزی برای گردشگری روستاهای شهرستان ارومیه، روند بهتری به خود بگیرد که بهبود بخشیدن به این روند، بتواند هم به پیشرفت بعد گردشگری و هم به بعد اقتصادی منطقه به گونه مستقیم و غیرمستقیم کمک نماید.

کتابنامه

- احمدی حمید آرش بیدالله خانی (۱۳۹۲) پسا توسعه گرایی و بازنمایی های انتقادی از گفتمان توسعه؛ رویکردی مردمی، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۵(۳): ۴۷-۶۳.
- اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان آذربایجان غربی (۱۳۹۷).
- ادراکر، پیشر، (۱۳۸۳). تاحیه چالش های مدیریت در سده ۲۱ (ترجمه غلامحسین خانقانی)، تهران: انتشارات فرا. (اثر اصلی در سال ۱۹۹۹ چاپ شده است).
- استاندارای آذربایجان غربی؛ گزارش اقتصادی - اجتماعی استان آذربایجان غربی؛ معاونت و برنامه‌ریزی؛ (۱۳۹۷)، انتشارات سما.
- اعظمی، امیر؛ حشمتی جدید، مهدی سلیمانی، عادل، علی بیگی، امیرحسین (۱۳۹۵)، میراث و گردشگری، ۱۱(۱): ۲۴-۴۲.
- انزلی، حسن (۱۳۸۶)، ارومیه در گذر زمان، تهران: انتشارات نیل.
- تقبلو، علی اکبر؛ سلطانی، ناصر؛ آفتاب، احمد (۱۳۹۵)، پیشرانهای توسعه روستاهای ایران، برنامه ریزی و آمایش فضاء، ۲۰(۴): ۱-۲۶.
- تقی‌لو، علی اکبر، سلطانی، ناصر، آفتاب، احمد، (۱۳۹۵)، «پیشران‌های توسعه روستاهای ایران»، فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی و آمایش فضاء، ۲۰(۴): ۱-۲۸.
- حافظنیا، محمدرضا (۱۳۸۹)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: انتشارات سمت، چاپ هفدهم.
- خسروجردی، مدینه؛ نوری پور، مهدی (۱۳۹۵)، تحلیل نگرش روستائیان نسبت به گردشگری روستایی با استفاده از نظریه رفتار برنامه ریزی شده، مورد مطالعه: بخش درودزن شهرستان مرودشت، برنامه ریزی و توسعه گردشگری، ۵(۱۹): ۱۵۳-۱۷۴.
- رحمانی فضلی، عبدالرضا؛ سجادی، زیلا صدیقی، صابر (۱۳۹۷)، نقش گردشگری خانه های دوم در تشدید فرآیند کالایی شدن فضاء مطالعه موردی: عرصه های روستایی شهرستان محمود آباد، برنامه ریزی و توسعه گردشگری، ۷(۲۷): ۵۶-۸۲.
- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا مهدوی، داوود پور طاهری، مهدی. (۱۳۸۹). ارزیابی پایداری گردشگری در روستاهای تاریخی فرهنگی ایران با تاکید بر پارادایم توسعه پایدار گردشگری، فصلنامه مطالعات گردشگری، ۱(۱۴): ۱-۳۶.

رهنما، محمد رحیم و بهزادی، صدیقه و جوان، جعفر، عنابستانی، علی اکبر (۱۳۹۷)، «شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری با رویکرد آینده‌نگاری مطالعه موردی: استان یزد»، *مجله مطالعات جغرافیایی مناطق خشک*، ۹(۳۳): ۳۷-۵۲.

رونیزی، سعید رضا. (۱۳۹۵). «سنجش پایداری گردشگری در روستاهای هدف گردشگری (مطالعه موردی شهرستان سپیدان)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی ۱۷(۱): ۱۶۷-۱۸۱.

طیب نیا، هادی محمدی، سعدی؛ منوچهری، سوران. (۱۳۹۰). «ارزیابی تاثیرات توسعه گردشگری در تغییرات کیفیت زندگی روستاییان (مطالعه موردی: بخش اورامان سروآباد) *مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی*، ۵(۱): ۱۶۳-۱۷۹.

علی اکبری، اسماعیل؛ پوراحمد، احمد و جلال‌آبادی، لیلا، (۱۳۹۷)، «شناسایی پیشران‌های مؤثر بر گردشگری پایدار شهر کرمان با رویکرد آینده‌پژوهی»، *فصلنامه علمی - پژوهشی گردشگری و توسعه*، ۱۷(۱): ۱۵۶-۱۷۸.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۷) نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، نتایج تا سطح آبادی: ۱۳۹۵.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۷) نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، نتایج تا سطح آبادی: ۱۳۹۵.

مولایی هاشجین، ن.، دانلین، ک.، و حسین نژاد، م. (۱۳۹۰). تحلیل پیامدهای گردشگری در ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی، دهستان بلده کجور - شهرستان نوشهر)، *فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای*، ۱(۲)، ۱-۱۴.

ناصر آبادی، زهرا، آینده پژوهی، مرکز مطالعات و برنامه ریزی استراتژیک، تهران، موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاع، ۱۳۷۹.

نجفی پور، امیر عباس و فروزانفر، محمد حسین و حقیقت قهفرخی، فرزانه، ۱۳۹۴، بررسی روندهای آتی گردشگری ایران و ارتباط آن با علم آینده پژوهی، دومین کنفرانس بین‌المللی آینده پژوهی، مدیریت و توسعه اقتصادی، مشهد.

References

- Ahmadi Hamid and Arash Bidollah Khani (2013) Post-development and critical representations of the development discourse; *Popular Approach, Iranian Journal of Social Development Studies*, 5 (3): 47-63. (In Persian).
- Ali Akbari, Ismail; Pourahmad, Ahmad and Jalalabadi, Leila, (2018), "Identification of drivers for sustainable tourism in Kerman with a future research approach", *Journal of Tourism and Development*, 7 (1): 156-178. (In Persian).
- Anzali, Hassan (2007), *Urmia over the time*, Nil Publications. (In Persian).
- Azami, Amir; Heshmati Jadid, Mehdi Soleimani, Adel, Ali Beigi, Amir Hossein (2016), *Heritage and Tourism*, 1 (1): 24-42. (In Persian).
- Bosworth, G., Annibal, I., Carroll, T., Price, L., Sellick, J., & Shepherd, J. (2016). Empowering Local Action through Neo-Endogenous Development; *The Case of LEADER in England. Sociologia ruralis*, 56(3): 427-449.

- El-Gohar H. 2016. Halal tourism, is it really Halal?, *Tourism Management Perspectives* 19, PP124-130, doi.org/10.1016/j.tmp.2015.12.013.
- General Directorate of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism of West Azerbaijan Province, (2018). (In Persian).
- Governor of West Azerbaijan; Socio-economic report of West Azerbaijan province; Deputy and Planning; (2018), Sama Publications. (In Persian).
- Hafeznia, Mohammad Reza (2010), *Introduction to Research Methodology in Humanities*, Tehran: Samt Publications, 17th Edition. (In Persian).
- Haven-Tang, C., & Jones, E. (2012). Local leadership for rural tourism development: A case study of Adventa, Monmouthshire, UK. *Tourism Management Perspectives*, 4, 28-35.
- Iorio, M. and Corsale, A. 2009. Rural tourism and livelihood strategies in Romania, *Journal of Rural Studies* xxx.
- Khosrow Jerdi, Medina; Nouripour, Mehdi (2016), *Analysis of Villagers' Attitudes Towards Rural Tourism Using the Theory of Planned Behavior*, Case Study: Dorodzan Ward, Marvdasht, *Tourism Planning and Development*, 5 (19): 153-174. (In Persian).
- Lord, S., Helfgott, A., & Vervoort, J. M (2016). Choosing diverse sets of plausible scenarios in multidimensional exploratory futures techniques. *Futures*, 77, 11-27.
- Mitchell, j.t(2006).conflicting threat perceptions at a rural agricultural fair tourism management 27:1298-1307.
- Molaei Hashjin, N., Danlin, K., and Hosseinnjad, M. (2011). Analysis of tourism consequences in the instability of rural settlements (Case study, Baladeh Kojoor village - Nowshahr city), *Quarterly Journal of Regional Planning*, 1 (2): 1-14. (In Persian).
- Najafipour, Amir Abbas and Forouzanfar, Mohammad Hossein and Haghghat Ghahfarkhi, Farzaneh, (2015), *A Study of Future Tourism Trends in Iran and Its Relationship with Futurology*, Second International Conference on Futurology, Management and Economic Development, Mashhad. (In Persian).
- Naser Abadi, Zahra, (2000), *Future studies*, Center for Strategic Studies and Planning, Tehran, Defense Industries Educational and Research Institute. (In Persian).
- Nema, P., Nema, R., & Rangnekar, S. (2009). A current and future state of art development of hybrid energy system using wind and PV-solar: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 13(8): 2096-2103.
- Neumeier, S. (2012). Why do social innovations in rural development matter and should they be considered more seriously in rural development research?- Proposal for a stronger focus on social innovations in rural development research. *Sociologia ruralis*, 52(1): 48-69.
- Perceiver, Predictor, (2004). *Addressing the Challenges of Management in the 21st Century* (translated by Gholam Hossein Khanghani), Tehran: Fara Publications. (Original work published in 1999). (In Persian).

- Rahmani Fazli, Abdul Reza; Sajjadi, Jila Sedighi, Saber (2018), The role of second home tourism in intensifying the process of commodification of space Case study: Rural areas of Mahmoud Abad, *Tourism Planning and Development*, 7 (27): 56-82. (In Persian).
- Rahnama, Mohammad Rahim and Behzadi, Sedigheh and Javan, Jafar, Anabestani, Ali Akbar (2015), "Identification of Key Factors Affecting Tourism Development with a Futuristic Approach: A Case Study: Yazd Province", *Journal of Geographical Studies of Arid Areas*, 9 (33): 37-52. (In Persian).
- Rokanuddin Eftekhari, Abdolreza Mahdavi, Davoodpour Taheri, Mehdi. (2010). Assessing the sustainability of tourism in the historical and cultural villages of Iran with emphasis on the paradigm of sustainable development of tourism, *Quarterly Journal of Tourism Studies*, No. 14, (In Persian).
- Ronizi, Saeed Reza (2016). "Assessing the Sustainability of Tourism in Tourism Target Villages (Case Study of Sepidan County)", *Quarterly Journal of Rural Research*, 7 (1): 167-181. (In Persian).
- Statistics Center of Iran (2015), Results of the General Census of Population and Housing, Results up to the settlement level. (In Persian).
- Statistics Center of Iran (2018), Results of the General Census of Population and Housing, Results up to the settlement level; 2016.
- Taghilo, Ali Akbar; Soltani, Nasser; Aftab, Ahmad (2016), Propulsion of Rural Development in Iran, *Space Planning and Planning*, 20 (4), 1-26. (In Persian).
- Taghiloo, Ali Akbar, Soltani, Nasser, Aftab, Ahmad, (2016), "The drivers of rural development in Iran", *Journal of Space Planning and Planning*, 20 (4): 1-28. (In Persian).
- Tayeb Nia, Hadi Mohammadi, Saadi; Manouchehri, Soran (2011). "Assessing the effects of tourism development on changes in the quality of life of villagers (Case study: Oraman Sarvabad section) *Journal of Rural Research and Planning*, 5 (1): 163-179. (In Persian)